

Lagutskottets betänkande

1981/82:22

om rätt till fotografisk bild

Ärendet

I betänkandet behandlas fyra motioner vari tas upp frågor om rätt till fotografisk bild som har utförts på beställning.

I *motion 1981/82:1233* av Ylva Annerstedt (fp) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen angetts om rätt till fotografisk bild.

I *motion 1981/82:1238* av Hans Petersson i Hallstahammar och Eva Hjelmström (båda vpk) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att den nuvarande presumtionen till förmån för beställare av fotografisk bild leder till orimliga resultat och att upphovsrättsutredningen bör ges i uppdrag att med förtur skyndsamt föreslå ändringar i lagen om rätt till fotografisk bild.

I *motion 1981/82:1240* av Catarina Rönnung m. fl. (s) yrkas att riksdagen hos regeringen anhåller att upphovsrättskommittén snarast lämnar förslag till ändring av lagen om rätt till fotografisk bild med beaktande av vad som anförts i motionen.

I *motion 1981/82:1714* av Sten Svensson (m) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts rörande tilläggsdirektiv till upphovsrättsutredningen.

Gällande bestämmelser

I lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild (fotografilagen) regleras fotografers rätt till sina bilder. Liksom lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen) har den nuvarande fotografilagen tillkommit i samarbete med Danmark, Finland och Norge och bygger på internationella konventioner. De nämnda lagarna har gjorts tillämpliga med avseende på andra länder som tillträtt konventionerna.

Enligt huvudregeln i *fotografilagen* har den som framställt en fotografisk bild uteslutande rätt att genom fotografi, tryck, teckning eller annat förfarande framställa exemplar av bilden liksom att visa den offentligt (1 §). Fotografen har således en förfoganderätt över bilden, något som i huvudsak skyddar det ekonomiska värdet av bilden. Fotografilagen innehåller också regler om ett ideellt skydd av bilden. I 2 § fotografilagen sägs bl. a. att fotografens namn skall anges när exemplar av fotografiet framställs eller bilden visas offentligt och att bilden inte får ändras så att fotografens anseende som sådan kränks.

För beställt fotografi gäller särskilda regler. Enligt 14 § fotografilagen tillkommer rätten till sådan bild beställaren, om inte annat uttryckligen har avtalats. Fotografen får dock på sedvanligt sätt ställa ut bilden i reklamsyfte, om inte beställaren förbjuder det. Även om fotografen har förbehållit sig rätten till ett beställt porträtt får beställaren låta ta in porträttet i tidning eller tidskrift eller i skrift med biografiskt innehåll, förutsatt att fotografen inte har gjort särskilt förbehåll mot det.

Det upphovsrättsliga skyddet är enligt 15 § fotografilagen i regel 25 år från det år då bilden framställdes. Om fotografiet har ett konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller skyddet under samma tid som enligt upphovsrättslagen, dvs. under fotografens livstid och 50 år därefter.

I sammanhanget kan nämnas att upphovsrätten till litterära och konstnärliga verk enligt *upphovsrättslagen* från början alltid tillhör den som har skapat verket. Detta gäller såväl den ekonomiska rätten att mångfaldiga verket m. m. som den ideella rätten. Den ekonomiska rätten kan emellertid enligt 27 § upphovsrättslagen överlåtas till annan. I fråga om beställd porträttbild gäller dock att upphovsmannen inte får överlåta rätten till bilden utan tillstånd av beställaren eller dennes arvingar. Att exemplar av ett verk överlåts innebär inte att upphovsrätten överlåts.

Tidigare behandling

Motsvarigheter till bestämmelsen i 14 § fotografilagen om att rätten till beställd fotografisk bild tillkommer beställaren, om inte annat uttryckligen avtalats, fanns i lagen (1897:46) angående rätt att återgiva fotografisk bild och lagen (1919:383) om rätt till fotografiska bilder.

Auktoritetskommittén, vars betänkande (SOU 1956:25) Upphovsmannarätt låg till grund för 1960 års upphovsrättslagstiftning, föreslog att presumtionsregeln om att fotografens rätt övergår till beställaren skulle avskaffas. Huvudregeln borde enligt förslaget vara att fotografen, där annat inte avtalats eller fick anses vara avtalat, hade fotografirätten i behåll. Kommittén menade i huvudsak att den gällande presumtionsregeln innebar ett hinder för en fri avtalsstolkning. Beställaren borde emellertid skyddas mot att fotografen utan beställarens tillstånd mångfaldigade bilden eller gjorde den tillgänglig för allmänheten. Detta angavs i första hand gälla i fråga om porträtt och liknande. Därför föreslog kommittén en bestämmelse om att ytterligare exemplar av bilden inte fick framställas och bilden inte heller göras tillgänglig för allmänheten utan samtycke av beställaren.

Föredragande departementschefen hänvisade i proposition 1960:17 med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m., till att ett stort antal remissinstanser yrkat att tidigare bestämmelser skulle bibehållas. Departementschefen anförde vidare:

Det är tveksamt vilken lösning som här bör väljas. Till förmån för

kommitténs förslag talar principiella synpunkter. Enligt min mening väger emellertid de praktiska skäl som i remisskritiken anförts till förmån för den motsatta lösningen tyngre. Ytterst är här fråga om på vem av parterna som man bör lägga bördan att vid avtalets ingående göra förbehåll rörande rätten. Det synes härvid mest ändamålsenligt att det skall ankomma på fotografen, som yrkesman, att om han av något skäl önskar att förbehålla sig fotografirätten, träffa avtal därom; dylikt förbehåll kan lätt göras exempelvis genom påstämpling av de kopior som utlämnas till beställaren. Det kan vidare anföras, att kommitténs förslag är ägnat att medföra en viss oklarhet rörande rättsförhållandet; det måste i många fall vara svårt att genom tolkning av beställningsavtalet bestämt fastställa hur långt beställarens rätt sträcker sig. Jag vill av anförda skäl förorda, att nu gällande presumptionsregel beträffande beställda bilder bibehålles. Departementsförslaget står här i överensstämmelse med vad de delegerade vid det nordiska upphovsrättsmötet 1957 rekommenderat.

Vid riksdagsbehandlingen begärdes i två motioner att kommitténs förslag skulle genomföras. Första lagutskottet (1LU 1960:41) delade emellertid departementschefens uppfattning att det i fråga om rätten till beställt fotografi, liksom dithills, borde gälla att rätten skall tillkomma beställaren, om inte annat uttryckligen avtalats. Utskottet avstyrkte därmed bifall till motionerna, vilket riksdagen följde.

Rättsfall

Högsta domstolen har nyligen (DT 3/82, T 441/80) fastställt en dom av hovrätten över Skåne och Blekinge rörande rätt till fotografisk bild enligt 1 § och 14 § fotografilagen. Tvisten i målet gällde huruvida en fotograf är skyldig att utan ersättning lämna ut negativen till bröllopsfotografier som tagits på beställning, trots att avtal inte hade träffats om överlämnande. Det enda avtal som hade träffats mellan fotografen och beställaren var att fotografen skulle ta bilderna. Efter hänvisning till bl. a. uttalanden under förarbetena till fotografilagarna och tidigare rättspraxis anförde hovrätten:

Vad ovan upptagits finner hovrätten ge vid handen, att med bestämmelsen i 1 § fotografilagen – liksom med motsvarande regler i tidigare gällande lag – avsetts att tillägga fotografen en ensamrätt att på olika sätt utnyttja en fotografisk bild. Varken bestämmelsens ordalydelse eller vad i övrigt förekommit ger stöd för att denna rätt även skulle inbegripa äganderätt till fysiska exemplar av bilden. Hovrätten finner därför att negativet till en fotografisk bild inte omfattas av fotografirätten. Enär i fall av beställning denna rätt på grund av bestämmelsen i 14 § 1 st fotografilagen tillkommer beställaren, innefattar den således ingen äganderätt till negativ och liknande material. I stället består rätten i befogenhet att ensam bestämma angående framställning av exemplar av den fotografiska bilden. Därest kontrahenterna skulle vilja reglera sina rättigheter på annat sätt, har det överlämnats till dem att träffa särskilt avtal därom.

Hovrätten tillade att beställaren inte hade gjort gällande att avtal förelåg beträffande de aktuella negativerna. Vid anförda förhållanden, framhöll

hovrätten, saknade beställaren fog för sin talan. Beställarens yrkande om att fotografen utan ersättning skulle lämna över negativen ogillades alltså av hovrätten. Domen fastställdes utan särskild motivering av högsta domstolen.

Pågående utredningsarbete

Upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02)

År 1970 tillsattes en samnordisk utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en allmän översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. den s. k. nordiska upphovsrättskommittén. Kommittén avgav år 1974 ett delbetänkande med förslag till lagreglering av bl. a. fotokopiering och bandinspelning inom undervisningsverksamhet. Kommitténs förslag ledde för svensk del inte till någon lagstiftning. Nordiska upphovsrättskommittén upplöstes år 1976. I stället tillsattes åren 1976–1977 i samtliga nordiska länder utom Island nationella utredningar för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. År 1981 tillsattes en sådan utredning även i Island.

Med stöd av regeringens bemyndigande den 4 mars 1976 tillkallades för svenskt vidkommande tre sakkunniga med uppdrag att se över upphovsrättslagstiftningen m. m. Genom beslut vid regeringssammanträde den 24 februari 1977 erhöll utredningen tilläggsdirektiv. Samtidigt utökades antalet sakkunniga till fem.

De direktiv upphovsrättsutredningen fick år 1976 byggde i huvudsak på riktlinjer som Nordiska ministerrådet antagit år 1975 för en översyn av den nordiska upphovsrättslagstiftningen. I riktlinjerna pekades på att den tekniska utvecklingen ständigt frambringar nya former för utnyttjande av upphovsrättsligt skyddade verk och att det var angeläget att de nya möjligheterna härvidlag togs till vara. Samtidigt framhölls att utvecklingen medfört att det blivit svårare för upphovsmännen att hävda sina rättigheter. Det uttalades att en allmän översyn av upphovsrätten borde göras. Vidare framhölls att det var rimligt att regelsystemet utformades på ett sätt som beaktade samhällets intressen av att upphovsrätten inte lade hinder i vägen för en önskvärd tillgång till upphovsrättsligt skyddade verk. Översynen borde avse inte bara upphovsmännens rättigheter utan också de s. k. närstående rättigheterna, dvs. de rättigheter som tillkommer utövande konstnärer, framställare av grammofonskivor eller andra ljudupptagningar samt radio- och televisionsföretag.

I direktiven till den svenska utredningen återgavs ministerrådets riktlinjer. Vidare framhölls bl. a. att riktlinjerna inte innebär några begränsningar såvitt avser de frågor som kan tas upp under utredningsarbetet samt att riktlinjerna är öppna och inte innebär att några vägar avvisas för att nå de syften som avses.

I tilläggsdirektiven år 1977 görs vissa förtydligande uttalanden till ledning för det fortsatta utredningsarbetet. Uttalandena hänför sig i huvudsak till vad som anförts i riktlinjerna om vilka lösningar som bör sökas för att man skall komma till rätta med de svårigheter och nackdelar som nuvarande regler skapar. Vidare understryks betydelsen av en fortsatt nordisk rättslikhet på området.

Motiveringar i motionerna

I samtliga fyra motioner görs jämförelser mellan å ena sidan fotografers och å andra sidan författares och konstnärers upphovsrättsliga skydd. Motionärerna menar att bestämmelsen i 14 § fotografilagen om att rätten till fotografisk bild tillkommer beställaren där inte annat uttryckligen avtalats, innebär att fotografer har en svagare rättslig ställning än övriga grupper som omfattas av upphovsrätt. I motion 1233 tas som exempel på detta att om ett uppdrag utförs gemensamt av t. ex. en journalist och en fotograf så har journalisten automatiskt rätt till återpublicering medan fotografen i förväg måste förhandla om detta.

I motionerna 1233 och 1240 framhålls att användningen av den fotografiska bilden har ökat mycket starkt sedan lagens tillkomst och att bilder i dag beställs främst av annons- och reklambyråer, bokförlag, tidningar och tidskrifter, industrier och statliga organ. Motionärerna anför att det oftast kan vara svårt för fotografer att förhandla och nå avtal med så starka förhandlingspartner. I motion 1238 tilläggs att beställaren ofta har en starkare ställning genom att han erbjuder ett uppdrag.

Genom att fotografirätten tillerkänns beställaren mister fotografen kontrollen över bildens användning, anförts i motionerna 1233 och 1240. I dessa motioner och i motion 1238 pekas också på att fotografen förlorar den ekonomiskt betydelsefulla rätten att mångfaldiga bilden.

Fotografs rätt till beställd porträttbild bör enligt motionerna 1238 och 1240 även i framtiden vara begränsad av hänsyn till den personliga integriteten. Skyddet för detta slags bild bör enligt motion 1233 kunna regleras på samma sätt som gäller enligt upphovsrättslagen beträffande beställd porträttbild.

I motionerna hänvisas till upphovsrättsutredningens arbete. Motionären i motion 1233 vill att utredningen med förtur skall behandla och föreslå förändringar i 14 § fotografilagen. I motion 1240 begärs att upphovsrättsutredningen snarast skall lämna förslag till ändringar i fotografilagen med beaktande av vad som anförts i motionen. Ett liknande yrkande framställs i motion 1238. Motionären i motion 1714 vill att upphovsrättsutredningen skall få tilläggsdirektiv för att behandla frågan om upphovsrätten till fotografisk bild.

Utskottet

Genom 1960 års fotografilag ges en fotograf vissa ekonomiska rättigheter till sina fotografiska bilder. Fotografen har sålunda i princip bl. a. ensam rätt att mångfaldiga bilden och att visa den offentligt. I lagen finns också bestämmelser om ideella rättigheter till fotografier, såsom att fotografens namn skall anges när exemplar av bilden framställs eller visas offentligt.

I fråga om fotografiska bilder som utförts på beställning är ensamrätten begränsad. Enligt 14 § fotografilagen är det nämligen beställaren som har den ekonomiska rätten till ett fotografi om inte annat uttryckligen avtalats. Bestämmelsen innebär bl. a. att om fotografen inte har träffat något avtal om dispositionsrätten till bilden så är det beställaren som ensam får besluta om bilden skall mångfaldigas och spridas. I detta avseende skiljer sig fotografilagen från upphovsrättslagen, enligt vilken rätten till ett litterärt eller konstnärligt verk alltid från början tillkommer uphovsmannen och endast efter avtal kan övergå på annan.

Den nämnda bestämmelsen i 14 § fotografilagen behandlas i motionerna 1981/82:1233, 1238, 1240 och 1714. I motionerna görs jämförelser med upphovsrättslagens bestämmelser och pekas på att fotografer genom 14 § fotografilagen har en svagare rättslig ställning än framställare av litterära och konstnärliga verk. Motionärerna i motionerna 1233 och 1240 framhåller bl. a. att användningen av fotografiska bilder har ökat starkt sedan fotografilagens tillkomst och att bilder numera ofta beställs av bl. a. reklambyråer, bokförlag, tidningar, industrier och statliga organ. En fotograf kan, anför motionärerna, ha svårigheter att förhandla med dessa beställare om rätten till bilden. Motionärerna i motionerna 1233, 1238 och 1240 begär att upphovsrättsutredningen med förtur behandlar och lägger fram förslag till erforderliga lagändringar medan motionären i motion 1714 vill att upphovsrättsutredningen skall få tilläggsdirektiv för att behandla frågan om rätten till fotografisk bild.

Enligt utskottets mening finns starka skäl som talar för att fotografers rättigheter i förhållande till beställare av bilder bör förstärkas. Utskottet delar sålunda motionärernas uppfattning att fotografilagens bestämmelser i detta hänseende bör bli föremål för en översyn.

Enligt vad utskottet har inhämtat har ordförandena i de fem nordiska upphovsrättsutredningarna vid ett sammanträde i januari i år redan beslutat att med förtur behandla den i motionerna väckta frågan om fotografers rätt till sina bilder. Sakdiskussionerna i frågan kommer att påbörjas vid ett sammanträde i april. Några tilläggsdirektiv till den svenska upphovsrättsutredningen eller särskilda uttalanden från riksdagens sida är enligt utskottets uppfattning därmed inte erforderliga. Utskottet anser det dock lämpligt att motionerna jämte utskottets betänkande överlämnas till utredningen för att tas i beaktande under utredningsarbetet.

Hemställan

Utskottet hemställer

att riksdagen hos regeringen begär att motionerna 1981/82:1233, 1981/82:1238, 1981/82:1240 och 1981/82:1714 jämte utskottets betänkande överlämnas till upphovsrättsutredningen för att tas i beaktande under utredningens arbete.

Stockholm den 9 mars 1982

På lagutskottets vägnar

LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Inger Lindquist (m), Stig Olsson (s)*, Elvy Nilsson (s), Joakim Ollén (m), Arne Andersson i Gamleby (s), Martin Olsson (c), Olle Aulin (m), Owe Andréasson (s), Marianne Karlsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Margot Håkansson (fp), Stina Andersson (c) och Ingrid Segerström (s).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.

